

AXBOROT OLAMINING YOSHLAR ONGIGA PSIXOLOGIK TA’SIRI

Axmedjonova Shaxzoda Muyinjonovna
Samarqand shahar 65-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada zamonaviy axborot olamining yoshlar ongiga ko‘rsatayotgan psixologik ta’siri, axborot texnologiyalarining ijobiy va salbiy jihatlari hamda yoshlarning psixologik rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Shuningdek, axborot oqimidan oqilona foydalanish va yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axborot olami, yoshlar, internet, ijtimoiy tarmoqlar, psixologik ta’sir, axborot madaniyati, media savodxonlik, ruhiy salomatlik, kommunikatsiya, raqamli texnologiyalar.

KIRISH

XXI asr axborot texnologiyalari va raqamli kommunikatsiyalar davri sifatida insoniyat hayotida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar va turli elektron axborot vositalari yoshlarning kundalik hayotining ajralmas qismiga aylangan. Axborot olamining kengayishi bilim olish, muloqot qilish va dunyoqarashni boyitish uchun katta imkoniyatlar yaratgan bo‘lsa-da, uning yoshlar ongiga ko‘rsatadigan psixologik ta’siri ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Axborot texnologiyalari yoshlarning intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Internet orqali turli fanlar, xorijiy tillar, kasb-hunar va zamonaviy texnologiyalar bo‘yicha bilim olish imkoniyatlari kengaymoqda. Bu esa yoshlarning mustaqil ta’lim olish ko‘nikmalarini rivojlantirib, ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

Shu bilan birga, axborot oqimining haddan tashqari ko‘pligi yoshlarning psixologik holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Keraksiz yoki ishonchsiz ma’lumotlarning ko‘pligi diqqatning tarqoqlashishiga, fikrlashning yuzakilashishiga va ruhiy charchoqqa olib keladi. Axborot yuklamasining ortishi natijasida ayrim yoshlarda xavotirlanish, asabiylik va emotsional zo‘riqish holatlari kuzatilishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar o‘rtasidagi muloqot imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa-da, ulardan me’yoridan ortiq foydalanish qator psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Virtual muloqotning real munosabatlar o‘rnini egallashi, boshqalar bilan o‘zini doimiy taqqoslash va ijtimoiy tasdiqqa bo‘lgan ehtiyojning kuchayishi o‘ziga bo‘lgan ishonchning pasayishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Yoshlar ongiga salbiy axborotlarning ta’siri ham alohida e’tiborni talab etadi. Zo‘ravonlik, tajovuzkorlik, axloqsizlik yoki turli zararli g‘oyalarni targ‘ib qiluvchi

materiallar yoshlarning qadriyatlari va xulq-atvoriga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ayniqsa, o'smirlik davrida shaxsning dunyoqarashi va hayotiy pozitsiyasi shakllanayotganligi sababli axborot tanlash masalasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Axborot olamining ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish uchun yoshlarda media savodxonlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish zarur. Media savodxonlik insonning axborotni tahlil qilish, uning ishonchliligini baholash va maqsadli foydalanish qobiliyatini shakllantiradi. Tanqidiy fikrlash esa turli axborotlarni mustaqil baholash va asosli xulosalar chiqarishga yordam beradi.

Ota-onalar va pedagoglar yoshlarning axborot makonidagi faoliyatini nazorat qilish bilan birga, ularga to'g'ri yo'l-yo'riq ko'rsatishlari ham lozim. Oilada samimiy muloqot, maktabda media madaniyat bo'yicha targ'ibot ishlari va psixologik maslahatlar yoshlarni zararli axborotlardan himoya qilishga xizmat qiladi.

Maktab psixologlari tomonidan axborot xavfsizligi, internetdan oqilona foydalanish va raqamli madaniyat mavzularida treninglar o'tkazilishi yoshlarning ruhiy salomatligini mustahkamlashga yordam beradi. Bu esa ularda mas'uliyatli va ongli axborot iste'molchisiga aylanish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Umuman olganda, axborot – moddiy dunyoning organizmda yoki organizmlar jamoasida aks etgan hamda ular tomonidan atrof-muhit o'zgarishlariga moslashish uchun foydalaniladigan moddiy dunyo obyektlarining aksidir. Qachonlardir ilohiy ma'no kasb etgan so'z, uning qudrati bugungi kunga kelib, dunyo taqdirini hal qilishda eng asosiy rol o'ynaydigan kuchli vosita maqomiga ko'tarildi. Fan-texnika inqilobidan keyin kommunikatsion texnologiyalar hamda axborot infratuzilmalarining katta tezlikdagi taraqqiyoti, xususan, internetning paydo bo'lishi hamda uning qisqa vaqt ichida ijtimoiy hayot tarziga chuqur kirib borishi axborotni eng qimmat mahsulotga aylantirdi. Darhaqiqat, globallashtirish va integratsiyalashuv sharoitida oltin, platina, javohirdan ko'ra ko'proq qiymatga ega bo'lgan - axborot jahon bozoridan munosib joy oldi. Kim axborotga egalik qilsa, u dunyoni boshqaradi, qabilidagi fikrlarni bot-bot esga olinayotgani ham bejizga emas. Bundan 4-5 asr oldin jahonda yetakchilik qilish uchun qo'shin soni, qurol-yarog' arsenali, hatto dengizdagi kemalar, umuman, harbiy salohiyatning ahamiyati katta edi.

Aslini olganda, axborot tushunchasi dunyoqarashni ifodalovchi barcha bilimlar sohasida qadimdan mavjud bo'lgan. Yalpi axborotlashtirilgan global tizimning dunyoga kelishi millatlar, xalqlar va butun insoniyat taqdirini bir-biriga chambarchas bog'ladi. O'z navbatida, axborot olish, uni ishlash, saqlash va tarqatish texnologiyasining tasavvur qilib bo'lmaydigan darajadagi taraqqiyoti bugun jiddiy tashvish tug'dirayotganini ham alohida ta'kidlash joiz. Zero, eng so'nggi avlod kompyuterlari har soniyada ikki milliardgacha vazifani bajara oladi. Axborot texnologiyasining ana shunday mo'jizasi tufayli kishi yer yuzining xohlagan nuqtasidagi odam bilan soniyalar ichida aloqa o'rnatishi, o'zini qiziqtirgan savollarga

bir zumda javob topishi mumkin. Ana shu holatning o‘zi inson faoliyatini, tafakkur tarzini, axloqiyu meyorlarini, olamga munosabatlarini, yaxlit olganda yangi yuz yillikdagi insoniyat hayoti va taqdirini ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, XXI asr sivilizatsiyasi axborot huruji, axborot-psixologik urushi qiyofasida o‘zini namoyon etmoqda.

Har bir fuqaro o‘z shaxsiy nuqtai nazari, qarashlari, ma‘naviy-ma‘rifiy, axloqiyruhiy imkoniyatlari doirasidagina faoliyat ko‘rsatadi. O‘z olami hududida yashaydi va tashqi olamga o‘z aqli doirasida munosabat bildiradi. Har bir individ mustaqil inson sifatida tabiiy-biologik kamolotidan va ruhiy ehtiyojidan kelib chiqib, o‘ziga mos axborotni qabul qiladi, tahlil etadi. Mushohada va tahlillar asosida shaxsiy xulosasiga ega bo‘ladi. Natijada mazkur shaxs u yoki bu tarzda nuqtai nazarini shakllantiradi. Demak, har qanday axborotning mazmuni, mohiyati, ta‘sir etish darajasi, jamiyatga foydali yoki zararliligi, kishini ezgulikka yoki yovuzlikka da‘vat etishi bilan shaxs, jamiyat, davlat mutanosibligiga ijobiy yoki salbiy ta‘sir etadi. Ana shu jihatdan qaraganda, milliy manfaatlarni asrash va rivojlantirishda informatsion-psixologik xavfsizlikni ta‘minlashning roli yana ham oshadi. Atrofimizda fan va texnika taraqqiyoti va uni insonga bo‘lgan ta‘siri jamiyat va tabiatning tasiridan kuchli va ustun bo‘lib bormoqda. Insoniyat tomonidan to‘plangan va yaratilgan axborot hajmi kengaymoqda va har o‘n yillikda yanada kengayib borishi kuzatilmoqda, ammo inson miyasi va uni tashkil etadigan hujayralarning soni o‘zgarmagan, qolaversa ta‘limning davomiyligi ortib bormoqda va shuning o‘zi informatsion stress ortishi xavfini tug‘diradi. Miyaning o‘z imkoniyatlari axborotni qabul qilishi keng, axborot hajmini ortishi xafli, ammo qisqa muddatda katta hajmdagi axborotni qayta ishlash zaruriyati paydo bo‘lsa bu kuchli asab zo‘rqishini olib keladi va infarmatsion stressni keltirib chiqaradi, ya‘ni miyaga kirib turgan axborot hajmi va tezligi, bioiogik va ijtimoiy imkoniyatlarga to‘g‘ri kelmasligi ham infarmatsion stress yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Bu yerda axborot hajmi bir omil bo‘lsa, ikkinchidan vaqt kamligi va unga shaxs motivatsiyasi ijtimoiy sabablar ham qo‘shilsa miyani o‘z o‘zini himoyalash mexanizmi ishlamay qoladi, va inson o‘zini informatsion stresslardan muxofaza qila olmay qoladi. O‘smirlar bunday holatda eng zaif tasirchan guruh sifatida namoyon boladi. Axborot-psixologik xavfsizlik, avvalo, bevosita inson ruhiyatiga ta‘sir o‘tkazish orqali uni o‘z aqidalaridan, e‘tiqodidan ayiradigan buzg‘unchi g‘oyalardan asrashdir. Bundan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, informatsion-psixologik xavfsizligiga ehtiyoj, eng avvalo, bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, urf-odatlar, an‘analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlarga ta‘sir etuvchi buzg‘unchi g‘oyalar va tajovuzkor mafkuralarning mavjudligidan kelib chiqadi. Qolaversa, axborot-psixologik xavfsizlikka rioya qilinmasa, uning ta‘sirchan choralari ko‘rilmasa, destruktiv g‘oyalar milliy xavsizlikka putur yetkazishi mumkin. Tig‘iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy

ruhiy taʼsir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotgani shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki bu tarzda kuchli taʼsir oʻtkazadi.

Axborotlashgan jamiyat kishilik jamiyati rivojlanishining hozirgi bosqichida shakllanayotgan va ijtimoiy hayotning barcha sohalarida axborot hamda informatsion texnologiyalardan oqilona foydalanishga asoslangan sifatli holatini tavsiflovchi tushuncha. Axborotlashgan jamiyat nazariyasi asoschilari ijtimoiy rivojlanishni “bosqichlar almashinuvi” nuqtai-nazaridan qaragan holda, uning shakllanishini qishloq xoʻjaligi, sanoat va xizmatlar iqtisodiyotidan keyin paydo boʻlgan iqtisodiyotning toʻrtinchi - “axborot sektori” yuzaga kelishi bilan bogʻlaydilar. Ularning fikriga koʻra, industrial jamiyatning asosi boʻlgan kapital va mehnat axborotlashgan jamiyatda oʻz oʻrnini axborot va bilimga boʻshatib beradi.

Oʻzbekiston sharoitida axborot almashish jarayoni xavfsizligini taʼminlash uchun oʻylaymizki, axborot hurujlari sharoitida quyidagi vositalarga alohida eʼtibor qaratish kerak: yaʼni axborotlashtirish vositalari faoliyatini, milliy oʻzligimiz va manfaatlarimizga zamonaviy usullar orqali muvofiqlashtirish; shaxs axborot xavfsizligiga qarshi barcha zamonaviy vositalardan foydalanish; ichki va tashqi siyosatda roʻy berayotgan voqealarni yoritishda yangicha yondashuvlarni qoʻllash; Oʻzbekistonning xalqaro aloqalarini tahlil qilish borasida tizimli yondashuvlarni ishlab chiqish, islohotlarning axborot taʼminotini taʼminlash ishida matbuot va elektron ommaviy axborot vositalari harakatini birlashtirishga alohida eʼtibor qaratish, barcha axborot taʼsirlar doirasini nazoratga olish maqsadga muvofiq boʻladi.

XULOSA

Axborot olami yoshlar rivojlanishi uchun keng imkoniyatlar yaratishi bilan birga, ularning ruhiy holati va ongiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Axborotdan oqilona foydalanish, media savodxonlik va tanqidiy fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirish orqali salbiy taʼsirlarning oldini olish mumkin. Oila, maktab va jamiyatning hamkorligi yoshlarning axborot makonida xavfsiz va samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2019.
2. Gʻoziyev E.Gʻ. Umumiy psixologiya. – Toshkent, 2018.
3. Nishonova Z.T. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya. – Toshkent, 2020.
5. Shoumarov Gʻ.B. Psixologik maslahat asoslari. – Toshkent, 2018.
6. Oʻzbekiston Respublikasining “Taʼlim toʻgʻrisida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.